

<https://doi.org/10.62837/2025.1.403>

ÜLVİ BABASOY
Xəzər Universiteti

Email: ulvi.babasoy@khazar.org

**ORXAN PAMUKUN “QIRMIZI SAÇLI QADIN” ROMANINDA
MƏTNLƏRARASI ƏLAQƏ ŞƏRQ VƏ QƏRB ARXETIPLƏRİ
KONTEKSTİNDƏ
XÜLASƏ**

Bu məqalədə Orxan Pamukun “Qırmızı saçlı qadın” romanında mətnlərarası əlaqə Şərq və Qərb arxetipləri kontekstində tədqiq edilmişdir. Orxan Pamukun “Qırmızı saçlı qadın” romanında ata və oğul münasibətləri mərkəzdə dayanır. Bu münasibət həm Şərq, həm də Qərb mədəniyyəti və dünyaagörüşü kontekstində nəzərdən keçirilir. “Qırmızı saçlı qadın” romanının qəhrəmanı Cemin oğlu Ənvər təsadüf nəticəsində atasını öldürür. Edip kompleksi işə düşür. Qərb mədəniyyətində oğulun atanı öldürməsi arxefaktı əsasdır. Sofoklun “Çar Edip” tragediyasında Edip atasını öldürür. Şərqdə isə ata oğul qatili olur. Firdovsinin “Şahnamə”sində Söhrab Rüstəmi öldürür. Qərbdə oğul sərbəstdir, atadan o qədər də asılı deyil. Şərqdə isə oğul həmişə ataya möhtacdır. Orxan Pamuk Sofoklun “Çar Edip”, Firdovsinin “Şahnamə”, Dostoyevskinin “Karamazov qardaşları” əsərləri ilə mətnlərarası əlaqə yaradır. Qədim miflər, əfsanələr və əsətlərin müasir həyata təsir yönləri göstərilir. Pamukun çoxsəsli və heterogen mətn dünyası genişdir. Yazıçı mətnlərarası əlaqə yaratmaqla yanaşı, sənətlərarası əlaqə də formalaşdırır. Dante Rossettinin “Regina Cordium”, İngres və Moreaunun “Edip və Sfinks” tabloları ilə sənətlərarası əlaqə yaradır. Yazı sənəti ilə rəssamlıq sənəti arasındakı postmodern, çoxsəsli və avanqard bir ünsiyyət modeli romanın palimpsest ərazisini genişləndirir.

Açar sözlər: Orxan Pamuk, “Qırmızı saçlı qadın”, Şərq, Qərb, postmodern, arxetip

ULVİ BABASOY

**Intertextuality in Orhan Pamuk's "The Red-Haired Woman" in the
Context of Eastern and Western Archetypes**

Abstract

In this article, the intertextual relationship in Orhan Pamuk's novel "The Red-Haired Woman" is studied in the context of Eastern and Western archetypes. In Orhan Pamuk's novel "The Red-Haired Woman", the father-son relationship is at the center. This relationship is examined in the context of both Eastern and Western culture and worldview. The hero of the novel "The Red-Haired Woman", Enver, the son of Cemi, accidentally kills his father. The Oedipus complex comes into play. In

Western culture, the archetype of a son killing his father is fundamental. In Sophocles' tragedy "Oedipus the King", Oedipus kills his father. In the East, the father becomes the son's murderer. In Firdousi's "Shahnameh", Sohrab kills Rustam. In the West, the son is free and not so dependent on the father. In the East, the son is always in need of the father. Orhan Pamuk creates intertextual relationships with Sophocles' "Oedipus the King", Firdousi's "Shahnameh", and Dostoevsky's "The Brothers Karamazov". The influence of ancient myths, legends and mythologies on modern life is shown. Pamuk's polyphonic and heterogeneous text world is vast. In addition to creating intertextual connections, the writer also forms interart connections. Dante creates interart connections with Rossetti's "Regina Cordium" and Ingres and Moreau's "Oedipus and the Sphinx". A postmodern, polyphonic and avant-garde model of communication between the art of writing and the art of painting expands the palimpsest territory of the novel.

Keywords: Orhan Pamuk, "The Red-Haired Woman", East, West, postmodern, archetype

"Times Literary Supplement"-in "min ilin ən yaxşı kitabı" sualına Orhan Pamukun cavabı heyranət və maraq doğurmuşdu. Pamuka görə, min ilin ən yaxşı kitabı "Karamazov qardaşları"dır. Çünki bu romanı "atamızı öldürmək istəyimizi və qardaşımıza olan qısqanclığı yaşayırmış kimi oxuyuruq" (2, s. 232). "Karamazov qardaşları" paradoksal həyat təcrübəsinə güzgüdür. Dostoyevskinin həyatını addım-addım güdən ekzistensial təcrübələr "çoxsəsli roman"a çevrilmişdir. "Karamazov qardaşları" "bu dünyadakı yerimizi, həyatın mənasını, eşqi, qardaşlığı, Allahın varlığı və yoxluğunu adi bir fikir olaraq deyil, həyəcanla, sarsıdıcı bir hiss olaraq" (2, s. 232) ifadə edən romandır. Dostoyevski "Karamazov qardaşları"nın dramında tarixin və həyatın hər bir dövründə doyumsuz şəhvetini doyuzdurmağın axtarışında olan insanı anlamağa çalışırdı. Roman Tolstoy, Kafka, Kamyu və Sartri özünə heyran etdi. Ziqmund Freydin "Dostoyevski və ata qatili" psixanalizi "Karamazov qardaşları"nın aktuallığını daha da artırdı. Orhan Pamukun romanlarındakı modernist yazı texnikaları Kafka, Muzil, Brox kimi yazıçıların yaratdığı yeni roman epoxasından qaynaqlanır. "Bəli, Orhan Pamuk modernist pasportu olan bir yazıçıdır, lakin postmodern romanlar yazır" (3, s. 119).

"Ata və oğul" münasibətləri "Karamazov qardaşları" romanında qərb-xristian dünyagörüşünə daha yaxındır. Orhan Pamuk "Qırmızı saçlı qadın" romanında şərq və qərb mühitinin vəhdəti fonunda "ata və oğul olmağın sirlərini" müasir həyata köçürür. Deyərlərin bir-birinə qarışdığı sənayesonrası dövrdə şərq və qərb bölgüsü yoxa çıxır. Hadisələr dünyanın mərkəzində yerləşən, multikultural şəhər İstanbulda baş verir.

Pamukun "Dostoyevski" essesi çox sentimental əhvalda yazılıb. "Başqa rənglər" kitabının ən təsirli essələrindən olan "Dostoyevski" "saf və düşüncəli romançının" şəxsi və ədəbi dünyasının incə sirlərini ifadə edir. Çünki Pamukda da

Dostoyevski kimi atasına qarşı kin var. Ancaq Dostoyevskidən fərqli olaraq, Pamukun “kini” daha çox ata qayğısının azlığından doğan ruh halıdır. Ata avtoritarizmini qəbul etməməkdir.

“Dostoyevski”dən ilham alan Pamuk modern dastan yazır. “Qırmızı saçlı qadın” Sofoklın “Çar Edip” tragediyası ilə Firdovsinin “Şahnamə”sinin dekonstruksiyasıdır. Pamuk “Qara Kitab” və “Mənim adım qırmızı” romanlarından sonra yenidən sənətlərarası əlaqə yaradır. “Qar” və “Məsumiyyət muzeyi” romanlarında zəifləyən postmodern elementlərin qabarıqlığı hiss olunur. “Qırmızı saçlı qadın” romanında hər bir hadisə tarixdən məlum olan bir çox mətnlər və rəsmlərlə ünsiyyətə girir. “Pamukun tarixə müaciəti və şəxsiyyət ikiləşməsi problemini qabartmasında oyun estetikasının çox böyük rolu var” (10, s. 77).

Romanın qəhrəmanı Cemin Avropanın müxtəlif sənət muzeylərinə səyahəti tarix və əfsanələrin taleyimizə təsir gücünü xatırladır. Unudulmuş və ya unudulmaqda olan qədim mətnlərin əslində həyatımızın içində yaşaması təbii görünür. Pamuk Cemin həyatı ilə paralel alternativ tarix yaradır. “Postmodern ədəbiyyatda alternativ tarix yaratmaq radikal anlayış və hadisə deyil” (165, 62).

“Qırmızı saçlı qadın” romanında qədim mətnlər və rəsmlər müasir dövrdə yaşanan arxetip, təkrarlanan mifik yaddaşdır. Hər kəsin özünü və atasını bu və digər səviyyədə gördüyü roman axıcı və poetik tonda nəql edilən həyat ritualıdır. “Qırmızı saçlı qadın” eramızdan əvvəl və orta dövrdə baş verən şüur və intuisiya arxetipini təkrarlayır. Ataların oğulların üzərində ağalığı, avtoritarizmi və oğulların atalara olan kin və nifrəti Pamukun qərribə və əyləncəli üslubunda maraq doğurur. “Qırmızı saçlı qadın” romanı Dimitri Karamazovun atası Fyodor Pavloviçə bəslədiyi nifrətin yeni cildə girmiş formasıdır. Pamuk Dostoyevskidən fərqli olaraq, ataya olan inam və inamsızlığın sirrini çözməyə çalışır: “Atasız böyüsən dünyanın bir mərkəzi və sərhəddi olduğunu anlamaz, hər şeyi edə biləcəyini sanarsan... Amma bir müddət sonra nə edəcəyini bilməz, dünyada bir məna, bir mərkəz tapmağa çalışar, sənə “yox” deyəcək birini axtarmağa başlayarsan” (1. s, 161) Pamuk bu məqamda Freydi üstələyir, atalı və atasız olmağın psixozanalizini verir. Atasız olmağın sərbəstliyi ilə atalı olmağın məhdudluğu qarşılaşdırılır.

Dostoyevski oğulların qarşısına əxlaqsız və qəddar atanı çıxarmaqla dramatik gərginlik yaradır. Həyatı mimezis estetikasının kanonlarına tabe edir. Dimitrinin nifrəti və İvanın özündənrazı halı Paveli qatil etməmişdimi? Elə isə gerçək qatil kimdir? Nevroz və epilepsiya tutmaları arasında çabalayan Pavel? (Axı Pavelin soyadı Karamazov deyil) Yoxsa gəlişigözəl, patetik nitqlər söyləyən İvan? Bəlkə, əyyaş və xəsis atanın özüdür? Bəs atasını öldürüb anası ilə evlənən Edipə nə deyək?! Doğmaca oğlunu öldürən Rüstəmin taleyi isə Pamukun fırlanan, dövrə vuran ritual kəfkirində yer dəyişir. Bu dəfə oğul qatil olur. Mətnlərarası əlaqə genişlənir. Orxan Pamuk Şərq və Qərbə aid mifləri müasir həyata transformasiya edir. Şərq və Qərbə aid dəyərləri ata-oğul münasibətləri fonunda təqdim edir. Heç bir tərəf tutmur. Çünki

“postmodern ədəbiyyat həyat adlı konfliktlər və ziddiyyətlər yumağını bitərəf və olduğunu kimi təsvir edir, deskriptivdir” (7. s, 131).

“Əslində yazıçı olmaq istəyirdim. Amma danışacağım hadisələrdən sonra geoloq və podratçı oldum. Oxucularım hekayəmi danışmağa başladım deyər hadisələrin sona çatıb geridə qaldığını da sanmasınlar. Xatırladıqca hadisələrin içində daha çox girirəm” (1. s. 9). “Qırmızı saçlı qadın romanı” elə ilk cümlədən oxucuda maraq oyadır. Yazıçı olmaq istəyib əvəzində geoloq olmaq? Bu cür başlanğıc təsadüfi deyil. Romanın giriş cümləsi ilə Quyu qazan Mahmud usta və köməkçisi Cemin hekayəsi arasında simmetrik uyğunluq var. Pamuk Heminqueynin “Qoca və dəniz” romanında qocanın fırtınalı dənizlə, təbiətlə apardığı mübarizəyə göndərməkdir. Əslində yazıçı olmağın “iynə ilə quyu qazmaq kimi çətin olduğuna” eyham var. Pamukun 40 il boyu “Qırmızı saçlı qadın” romanını yazmaq haqqında düşünməsi maraqlı faktdır.

Orxan Pamuk 40 il əvvəl “Cevdet bəy və oğulları” romanını yazarkən yaşadığı binanın qarşısında quyu qazan iki nəfərə rast gəlir. Həmin şəxslərdən kiçik bir müsahibə alan gənc yazıçı illərcə bu mövzu haqqında düşünür. İran və Yunanıstana səfərlərində qeydlər aparır. Ziqmund Freydingin “Karamazov qardaşları” romanı haqqında yazdığı məqaləni oxuyur. Edipin atasını öldürməsi və Rüstəmlə Söhrabın kədərli hekayəsinə müxtəlif romanlarında ötürü de olsa toxunur. Nəhayət, romanı yazmağa 2015-ci ilin yanvar ayında başlayır.

İstanbulun son yarım əsrdəki mədəni inkişaf və dəyişilmə prosesini boza satıcısı Mövludun həyatı fonunda təsvir edən “Kafamda bir tuhaflıq” romanından bir il sonra nəşr olunan “Qırmızı saçlı qadın” sürpriz ədəbi hadisə olur. “Qırmızı saçlı qadın” romanı İstanbul yaxınlarında kiçik bir qəsəbədə yaşayan ailənin həyatından bəhs edir. Ailə başçısı Akın 1980-ci illər Türkiyəsinin qarışıq siyasi atmosferində sol görüşü təmsil edir. Əczaxana işlədən Akın 1980 hərbi çevrilişi zamanı həbs edilir və o gündən sonra geri qayıtmır.

Cem atasız yaşamağın yollarını öyrənməyə başlayır. Atası yanında olanda ondan xüsusi bir qayğı görməyən Cem yenə də atası üçün çox darıxır. Pamuk atasız uşağın ekzistensial vəziyyətini, çarəsizliyini ən kiçik detallarınacan təsvir edir. İstanbulda yaşamaq çətinləşir, ana və oğul şəhərin kənarındakı qəsəbələrdən birinə - Gebzeyə köçürlər. Gebzeyə alışa bilməyən Cem yay aylarında Beşiktaşda satıcı işlədiyi kitab dükanında qalmağa başlayır. Bu zaman çoxlu kitablar oxuyur. Jül Vernnin “Yerin mərkəzinə səyahət”, Edqar Ponun hekayələri, müxtəlif şeir kitabları Cemin xəyal dünyasını genişləndirir. Yazıçı olmaq fikirləri daha da qızışır. Bu məqamda metatekstuallıq formalaşır. Bir növ, romanın yazılma prosesi romanın qəhrəmanı və müəllifi Cemin həyatında parodik bir metatekstuallıq kimi əks olunur. “Postmodernizmdə parodik metatekstuallıq birinci dərəcəli anlayışdır” (9, s. 161).

Gebzədə quyuqazan Mahmudla tanış olan Cemin həyatı və taleyi dəyişir. Universitetə qəbul imtahanlarına hazırlaşma bilmək üçün pul lazımdır. Cem lazım olan

pulu qazanmaq üçün Mahmud usta ilə birlikdə İstanbul yaxınlarındakı Öngörənə quyu qazmağa gedir. Hekayəni nəql edən Cemin (Doğurdan o danışır? “Bəyaz qala” romanındakı kimi olmasın?) “Əslində yazıçı olmaq istəyirdim. Amma geoloq və podratçı oldum”, cümləsi dinlərin alın yazısı və tale ilə bağlı hökmlərinə işarədir. Din və əfsanələrin “alın yazından xilas ola bilmərsən” hökmü romanın predmeti olur.

Romanda 3 fərqli zaman var. Birincisi, Pamukun romanı yazmaqla bağlı söyləri, ikincisi, Cemin atalı və atasız keçən illəri, üçüncüsü, təhkiyəçinin hadisələri danışdığı zaman. Umberto Ekonun Düma və Coys romanları arasında getgəllərlə izah etdiyi “təhkiyə meşlərindəki gəzinti” Pamukun roman yazmaq prosesinə uyğun gəlir. “Bəyaz qala” romanını xatırlayaq. XVII əsr Osmanlı dövründə türklərə əsir düşən Venesiyalı tacirlə osmanlılı xocanın macəralarla dolu hekayətini.

Atası tərəfindən tərk edilən Cem Mahmud ustanın amiranə davranışlarını qəbul etməklə etməməyin arasında qalır. Atasızlıq Cemi Mahmud ustaya yaxınlaşdırır. Mahmud usta Cemə bir ata kimi təziq göstərməklə yanaşı, qayğısını da əsirgəmir. Quyu qazmaq işi Cemi həyata hazırlayır. Günlərlə quyu qazan usta və şəyirdi heç bir müsbət nəticə əldə etmir. Mahmud usta hər şeyə rəğmən qazma işinə davam edir. Ustanın səbr və dözümlü heyratvericidir. “Mədəni dəyişilməni” təsvir etməyi çox sevən Pamuk “Mənim adım qırmızı” və “Kafamda bir tuhaflik” romanlarında olduğu kimi unudulmuş bir məşğuliyyəti, peşəni yada salır.

Cem və Mahmud ustanın sərt qayalara külüng vuraraq mübarizə aparmaları, gündüzləri qızmar günəşlə, gecələri ayılı-ulduzlu səma ilə ünsiyyətə girmələri olduqca təsirli peyzajlarla təsvir edilir. İnsanın təbiətlə mübarizəsi və eyni zamanda təbiətin ayrılmaz bir hissəsi olması xatırlanır. Cem quyu qazıldıqca Allaha yaxınlaşdıqlarını hiss edir. Səməvi dinlərə görə, göylərdə olan Allah Pamukun yeni, postmodern şərhinə tuş gəlir. Cem Allahı yerin mərkəzində axtarır.

Öngörəndə Cemin həyatını dəyişdirən hadisə özündən 17 yaş böyük qırmızı saçlı qadına aşiq olmasıdır. Səyyar bir teatrda aktrisa olan qırmızı saçlı qadın gözəl səsi və cazibədar bədənini ilə Cemin ağlını başından alır. Artıq Mahmud ustanın acı sözləri və ağır quyu qazma işi Cem üçün xoşdur, çünki aşiqdir. Cem və qırmızı saçlı qadının eşq macərası Mario Varqas Lyosanın “Culiya xala və ssenari müəllifi” romanını yada salır. Mətnlərarası əlaqə genişlənir.

Səyyar teatrda dövrün müxtəlif reklam çarxları parodiya edilir. Teatrın xüsusi tamaşası “Şahnamə”dəki “Rüstəmin oğlu Söhrabı öldürdüyü” səhnədir. Qırmızı saçlı qadın Söhrabın anası rolunu canlandırır. Aktrisanın yangılı səsi teatra qırmızı saçlı qadının bədəniniə tamaşa etmək üçün gələn avara kişiləri belə hönkür-hönkür ağladır. Qırmızı saçlı qadın (Gülcahan) Cemin ilk eşqi və ilk cinsi təcrübəsi olur.

Cemin bir qəza nəticəsində Mahmud ustani quyuda ölümə tərk edib qaçması oğulun atanı öldürməsi kimi yozula bilər. Həmin gündən sonra yazıçı olmaq istəyən Cem “Geologiya mühəndisliyi” ixtisasına qəbul olur. Ayşə adlı bir qızla evlənin. Ayşə ilə evlilikdən sonra ölkənin ən zəngin iş adamlarından olsa da, uşaqları olmur.

Cem də atasını öldürən Edip kimi lənətlənir? Cem İranın paytaxtı Tehrana gedərkən Rüstəmlə Söhrabın hekayətini daha dərinləndirən öyrənir. Yunanıstanda Edipin tale ssenarisi yazılmış Thebai şəhərini gəzir.

Pamuk Mahmud usta və Cemin quyu qazmasını, Səyyar teatrlardakı ab-havanı, ata və oğul qatili olan Edip və Rüstəmin hekayətini tarixin ən gözəl və unudulmayan yaddaşı romanda yenidən dirildir. Müasir həyatımızı ədəbiyyat, nağıl və əfsanələr işıqlandırır. Cemin elektron poçt ünvanına gələn gözlənilməz məktub hər şeyi alt-üst edir. Məktubu yazan şəxs illər öncə ilk cinsi təcrübə yaşadığı qırmızı saçlı qadından olan oğlu Ənvərdir. Ənvərlə görüşə gedən Cem təsadüf nəticəsində oğlu tərəfindən öldürülür.

Cem doğma atasından qayğı görmədiyi üçün Mahmud ustaya sığınır. Ancaq Mahmud ustanı öldürdüyünü düşünəndə həbsə girmək qorxusu ilə hadisə yerindən qaçır. O gündən sonra ata qatili olmaq hissi Cemi qara kölgətək izləyir. Freydingin “Karamazov qardaşları”, “Çar Edip” və “Hamlet” haqqında psixoanalizlərini dəfələrlə oxuyur. Cemin həbs olunmaqdan qorxub Mahmud ustanı ölümə tərk etməsi atasızlığın verdiyi güvənsizlik, qorxu dolu davranışların təxtəlsüura diqtəsidir. Freydingin Ediplə bağlı fikirlərini tez-tez xatırlayır. Xüsusən, Edipin atasını öldürməsinin qəsdini bir hadisə olması ilə bağlı fikirləri. Çünki ata avtoritarizmi dözülməzdir.

Ənvər də ata qayğısından məhrum və aqressiv böyüyür. İlk uşaqlıq dövründə onunla maraqlanmayan Turqayı atası bilir. Daha sonra Turqaydan boşanan Gülcəhan oğluna şəfqət və sevgi göstərsə də, birtərəfli böyüyür. Atasızlıq Ənvərə sərbəstlik verdiyi kimi, inamsızlıq, nifrət və dikbaşlıq da aşılrayır. İllərcə yığılan kin və nifrət, aqressiv davranışlar (qəsdini olmasa da) Ənvəri ata qatili edir. Ənvər bir nağıl kimi şirin, bir faciə qədər acı olan “Qırmızı saçlı qadın” romanının “gerçək” müəllifi, təhkiyəçisidir. Cemin ölümündən sonra atası ilə bağlı bütün hadisələri Ənvərə danışan Gülcəhan bu haqda roman yazmağı məsləhət görür. Çünki bu roman eyni zamanda Ənvərin müdafiə mətni olacaq.

Kitabın üz qabığına fikir versəniz, Dante Rossettinin “Regina Cordium” tablosunu görə bilərsiniz. Ancaq kitabdakı tablonun kəsilib kəsilməyən aydın görünür. Bu, qırmızı saçlı qadının oğluna verdiyi “Regina Cordium” nüsxəsidir, kəsilib sonra yapışdırılan nüsxə. Əslində bütün bunlar ən oyunbaz və maraqlı romançı Orxan Pamukun postmodern oyunudur. Hərçənd ki, hər zaman oxucunu baş verən hadisələrin sadəcə bir roman olduğuna inandırmaq istəyir, ancaq bir o qədər də kitabın həqiqətlərini qabardır.

“Qırmızı saçlı qadın” romanında “yeşilçam” türk filmlərinin ab-havası var. Bu ab-hava nostaljiyə parodiyə şəklində olsa, maraq doğurardı. Ancaq hadisələrin bəsit şəkildə baş verməsi, süni quramaçılıq halları çoxdur. Əlbəttə ki, ədəbiyyat nə siyasi, nə də sosial bir tribuna deyil. Hər hansı bir yazıçının siyasi və sosial

problemlərə müraciət etmək kimi öhdəliyi yoxdur. Pamukun buna meyil etməsi və natamam ədəbi şərhli olduqca zəifdir.

“Qırmızı saçlı qadın” romanında Edipin hekayəsi qərbin demokratiya və sərbəstlik düşüncəsini təmsil edir. Edipin atasını öldürməsi atanın ağalığını qəbul etmək istəməyən qərb düşüncəsini təmsil edir. Qərbli bir gənc özünü dərk etdiyi andan etibarən azad və sərbəstdir. “Çar Edip” indiki qərb insanının şüur və davranışının genetik ötürücüsüdür. Rüstəm və Söhrabın həyatı şərq tabularının bədii ifadəsidir. Ataların ağalığı və oğulların mutiliyi dəyişilməz və “müqəddəs” şərq qanunları. Məhz bu səbəbdən qərb hekayələrində oğul atanı, şərq əfsanələrində ata oğulu öldürür. “Yazıçı fərqli dövrlər, məkanlar və şəxslərdən daima bir dekor kimi istifadə edir” (4, s. 158).

Pamuk hadisələrin mərkəzinə qadın obrazı yerləşdirir. Qırmızı saçlı qadın gəncliyində Cemin atasının sevgilisi olur. Ondan illər sonra Cəmlə yaşadığı birçə gecəlik yataq macərasında hamilə qalır. “Çar Edip”də gözəl İokastenın yaşadıkları bir az dəyişilmiş formatda qırmızı saçlı qadının başına gəlir. Mifik yaddaş durmadan təkrar olunur. İnsanın cinsi arzuları, ailədaxili ünsiyyətlər, incestlər, peşmanlıq hissi, alın yazısı və bütün bunların mərkəzində yerləşən inanc sistemi Pamuk qələmində modern arxetip və arxefakta çevrilir. Pamuk ədəbiyyat və tarix kontekstində dekonstruksiya edir. Ədəbi mətnlər və miflər müasir həyatda üzə çıxırlar. İstanbulun gündəlik həyatını tarixçi kimi təsvir edir. Bu təsvirin fonunda müxtəlif bədii mətnləri dekonstruksiya edir. “Buna görə də dekonstruksiya yüksək səviyyədə bir tarixçi mövqeyi tələb edir” (8, s. 57).

“Qırmızı saçlı qadın” romanında Ingres və Moreaunun “Edip və Sfinks” tablolarına postmodern göndərmə var. Hər iki rəssam Edipin Sfinkslə görüşünü çəkir. Pamuka görə, Edipin atasını öldürməsi və anası ilə evlənməsi qərb sənətinin diqqətindən kənarda qalıb. Daha doğrusu, bu həssas mövzuya qarşı bir fobiya yaranıb. Təkcə kino sənətinin böyük inqilabçısı Pazolini Edipin anası İokaste ilə sevişdiyi anı ən çılpaq səhnələrlə ekranlaşdırır. Sofoklun “Çar Edip” əsərində göstərmək istədiyi əsas məsələ Edipin acı taleyi deyil. Bu taleyi yaşamağına səbəb olan tanrıların (Qədim Yunanıstandakı çoxallahlıq nəzərdə tutulur) yazdığı alın yazısıdır. İnsanın durmadan bilik və məlumat əldə edərək tanrı səviyyəsinə yüksəlməsinə çalışmasının zəruriliyidir. “Edip və Sfinks” tabloları həmin həssas anı ölümsüzləşdirir. Edip Sfinksin mürəkkəb suallarına cavab verməklə qalib gəlir. Ancaq tanrıların yazdığı taleyə məğlub olur. Deməli, insan hələ tanrı səviyyəsinə yüksəlməyib. Bəs roman niyə bu qədər çoxsəsli və çoxqatlıdır? Çünki dünya mədəniyyətini vahid bir estetik çətinin altına yığır. “Pamuk özünün də dediyi kimi, dünya mədəniyyətinə dair univerisumların arasında gəzişir” (5, s.105).

Pamuk “Qırmızı saçlı qadın” romanının mərkəzində insan və tanrı münasibətləri dayanır. İnsan bir şeyə həddən artıq bağlanır və inanırsa, ondan qurtuluşu yoxdur. Əslində həyatımızı tanrı deyil, özümüz müəyyən edirik. Peşman

olmaq isə ən nəcib duyğudur. Peşman olmaq gözəl bir sonluqdur. Ənvər atasını öldürdüyü üçün çox peşman olur. Həmin peşmanlığın nəticəsi “Qırmızı saçlı qadın” romanıdır. Yazmaq və xəyal etmək. Necə də gözəl bir sonluqdur. Elə bu an özünü qatarın altına atan Anna Kareninana ilə bədənlərarası əlaqə yaranır. Kareninanın ölümü çox gözəldir. Çünki peşmandır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Pamuk, O. Kırmızı saçlı qadın. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2016, 204 s.
2. Pamuk, O. Öteki Renkler / O. Pamuk. – İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, – 2013, 470 s.
3. Gümüş Semih. Modernizm ve Postmodernizm. İstanbul: Can Yayınları, 2015, 152 s.
4. Berna Moran’a armağan: Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, 263 s.
5. Orhan Pamuku anlamak / Derleyen: Engin Kılıç. – İstanbul: İletişim yayınları, – 2006, – 431 s.
6. Eagleton, T. Postmodernizmin Yanılsamaları / T. Eagleton. Çevirmen: Mehmet Küçük. – İstanbul: Ayrıntı Yayınları, – 2011, – 177 s.
7. Ecevit, Y. Türk Romanında Postmodernist Açılımlar / Y. Ecevit. – İstanbul: İletişim Yayınları, – 2014, – 240 s.
8. Derrida Jacques. Edebiyat Edimleri. Çevirenler: Mukadder Erkan, Ali Utku. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2010, 498 s.
9. Connor Steven. Postmodernist Kültür. Çeviren: Doğan Şahiner. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, 418 s.
10. Babasoy Ülvi. Ədəbiyyatda postmodernizm: oyun estetikası. Bakı: Hədəf Nəşrləri, 2024, 208 s.

Rəyçi: professor Arif Hüseynli